

ГЛАВА 5. Правовий статус комерційних банків

§ 1. Особливості правового статусу комерційних банків в Україні

§ 2. Організаційно-функціональна структура банку та особливості банківського менеджменту

§ 1. Особливості правового статусу комерційних банків в Україні

Відповідно до статті 6 Закону України “Про банки і банківську діяльність” банки створюються у формі акціонерного товариства, товариства з обмеженою відповідальністю або кооперативного банку. Законодавство про господарські товариства поширюється на банки у частині, що не суперечить цьому Закону.

Банки мають право самостійно володіти, користуватися та розпоряджатися майном, що перебуває у їхній власності. Держава не відповідає за зобов'язаннями банків, а банки не відповідають за зобов'язаннями держави, якщо інше не передбачено законом або договором. Національний банк України не відповідає за зобов'язаннями банків, а банки не відповідають за зобов'язаннями Національного банку України, якщо інше не передбачено законом або договором. Органам державної влади і органам місцевого самоврядування забороняється будь-яким чином впливати на керівництво чи працівників банків у ході виконання ними службових обов'язків або втручатись у діяльність банку за винятком випадків, передбачених законом. Шкода, заподіяна банку внаслідок такого втручання, підлягає відшкодуванню у порядку, визначеному законом.

---

§ 2. Організаційно-функціональна структура банку та особливості банківського менеджменту

Поняття організаційно-функціональної структури банку

Ефективність діяльності банку, як і будь-якої іншої комерційної структури, залежить від

його внутрішньої організації, взаємозв'язків між структурними підрозділами та, безумовно, ефективного менеджменту як на вищому рівні, так і на рівні відповідних підрозділів.

У загальній організаційній структурі банку виділяють два типи відділів: відділи, що виконують лінійні функції, та відділи, що виконують штабні функції. Лінійні відділи безпосередньо зайняті виконанням операційної роботи, наприклад, прийняттям вкладів, наданням кредитів, купівлею цінних паперів тощо. Термін “лінійний” відображає характер зв'язків цих відділів з вищими ешелонами банку. Лінійні функції делегуються з вищих поверхів ієрархії на нижчі, що створює безперервне “коло команд” або “лінію команд” за вертикаллю, пов'язуючи один рівень з іншим. В свою чергу, штабні відділи займаються обслуговуванням лінійних відділів, надають їм допомогу для підвищення ефективності їх діяльності. Прикладом можуть слугувати відділи планування, кадрів, юридичний, статистики тощо.

Безумовно, організаційно-функціональна структура кожного банку має певні особливості в залежності від його організаційно-правової форми, спеціалізації тощо. Поряд з цим необхідно враховувати, що банківське законодавство України містить певні вимоги щодо організаційно-функціональної структури комерційного банку. В першу чергу, це вимоги до банківського менеджменту. Зупинимосся на них детальніше.

Вимоги до банківського менеджменту

Органами управління комерційного банку є загальні збори учасників, спостережна рада, правління (рада директорів) банку. Органом контролю банку є ревізійна комісія та внутрішній аудит банку.

Вищий орган управління банку — загальні збори учасників.

До їх компетенції належить прийняття рішень щодо:

- 1) визначення основних напрямів діяльності банку та затвердження звітів про їх виконання;
- 2) внесення змін та доповнень до статуту банку;
- 3) зміни розміру статутного капіталу банку;
- 4) призначення та звільнення голів та членів спостережної ради банку, ревізійної комісії;
- 5) затвердження річних результатів діяльності банку, включаючи його дочірні підприємства, затвердження звітів та висновків ревізійної комісії та зовнішнього аудитора;
- 6) розподілу прибутку;
- 7) припинення діяльності банку.

Зазначені повноваження віднесено до виключної компетенції загальних зборів учасників. Статутом банку загальні збори можуть бути наділені також іншими повноваженнями. Повноваження, які не відносяться до виключної компетенції загальних зборів, можуть бути делеговані спостережній раді банку.

Спостережна рада банку обирається загальними зборами учасників з числа учасників банку або їх представників. Члени спостережної ради банку не можуть входити до складу правління (ради директорів) банку, ревізійної комісії банку.

Спостережна рада банку здійснює такі функції:

- 1) призначає і звільняє голову та членів правління (ради директорів) банку;
- 2) контролює діяльність правління (ради директорів) банку;
- 3) визначає зовнішнього аудитора;
- 4) встановлює порядок проведення ревізій та контролю за фінансово-господарською

діяльністю банку;

5) приймає рішення щодо покриття збитків;

6) приймає рішення щодо створення, реорганізації та ліквідації дочірніх підприємств, філій і представництв банку, затвердження їх статутів і положень;

7) затверджує умови оплати праці та матеріального стимулювання членів правління банку;

8) готує пропозиції щодо питань, які виносяться на загальні збори учасників;

9) здійснює інші повноваження, делеговані загальними зборами учасників банку.

Повноваження і порядок роботи спостережної ради банку визначаються статутом банку чи положенням про раду банку, що затверджується загальними зборами учасників банку.

Виконавчим органом банку є правління (рада директорів) банку. Правління (рада директорів) здійснює управління поточною діяльністю банку, формування фондів, необхідних для статутної діяльності банку, та несе відповідальність за ефективність його роботи згідно з принципами та порядком, встановленими статутом банку, рішеннями загальних зборів учасників і спостережної ради банку. У межах своєї компетенції правління (рада директорів) діє від імені банку, підзвітне загальним зборам учасників та спостережній раді банку. Правління (рада директорів) банку діє на підставі положення, що затверджується загальними зборами учасників чи спостережною радою банку. Голова правління (ради директорів) банку керує роботою виконавчого органу та має право представляти банк без доручення.

Ревізійна комісія здійснює контроль за фінансово-господарською діяльністю банку.

Ревізійна комісія:

1) контролює дотримання банком законодавства України і нормативно-правових актів Національного банку України;

2) розглядає звіти внутрішніх і зовнішніх аудиторів та готує відповідні пропозиції загальним зборам учасників;

3) вносить на загальні збори учасників або спостережній раді банку пропозиції щодо будь-яких питань, віднесених до компетенції ревізійної комісії, які стосуються фінансової безпеки і стабільності банку та захисту інтересів клієнтів.

Ревізійна комісія обирається загальними зборами учасників банку з числа учасників або їх представників. Ревізійна комісія підзвітна загальним зборам учасників банку. Членами ревізійної комісії не можуть бути особи, які є працівниками банку. Ревізійна комісія здійснює перевірку фінансово-господарської діяльності банку за дорученням загальних зборів учасників, спостережної ради банку або на вимогу учасника (учасників), які володіють у сукупності більше ніж 10 відсотками голосів. Ревізійна комісія має право залучати до ревізій та перевірок зовнішніх та внутрішніх експертів і аудиторів. Ревізійна комісія доповідає про результати ревізій та перевірок загальним зборам учасників чи спостережній раді банку. Ревізійна комісія готує висновки до звітів і балансів банку. Без висновку ревізійної комісії загальні збори учасників не мають права затверджувати фінансовий звіт банку. Члени ревізійної комісії можуть брати участь з правом дорадчого голосу у засіданнях спостережної ради та правління (ради директорів) банку. Засідання ревізійної комісії проводяться за необхідністю, але не рідше одного разу на рік.

Позачергові засідання ревізійної комісії можуть скликатися спостережною радою банку чи за ініціативою акціонерів, які володіють більше ніж 10 відсотками голосів. Рішення приймається більшістю голосів членів ревізійної комісії. Повноваження ревізійної комісії

банку визначаються статутом банку, а порядок її роботи — положенням про ревізійну комісію, що затверджується загальними зборами учасників (акціонерів) банку.

Законом України “Про банки і банківську діяльність” встановлені вимоги до керівників банку. Керівниками банку є голова, його заступники та члени ради банку, голова, його заступники та члени правління (ради директорів), головний бухгалтер, його заступник, керівники відокремлених структурних підрозділів банку.

Керівниками банку мають бути дієздатні фізичні особи, які відповідають таким вимогам:

- 1) наявність вищої економічної, юридичної освіти чи освіти у галузі управління залежно від займаної посади (ця вимога не застосовується до членів спостережної ради банку);
- 2) стаж роботи у банківській системі за відповідним фахом не менше трьох років (ця вимога не застосовується до членів спостережної ради банку);
- 3) бездоганна ділова репутація.

Голова правління (ради директорів) та головний бухгалтер заступають на посаду після надання письмової згоди на це Національним банком України. Голова правління (ради директорів) банку та головний бухгалтер повинні мати попередній досвід керівної роботи у банках.

При виконанні своїх обов'язків відповідно до вимог цього Закону керівники банку зобов'язані діяти на користь банку та клієнтів і зобов'язані ставити інтереси банку вище власних.

Зокрема, керівники банку зобов'язані:

- 1) ставитися з відповідальністю до виконання своїх службових обов'язків;
- 2) приймати рішення в межах наданих повноважень;
- 3) не використовувати службове становище у власних інтересах.

У Законі України “Про банки і банківську діяльність” містяться спеціальні положення щодо менеджменту державних та кооперативних банків. Відповідно до статті 7 Закону органами управління державного банку є наглядова рада та правління банку. Органом контролю державного банку є ревізійна комісія, персональний та кількісний склад якої визначаються наглядовою радою державного банку.

Наглядова рада є вищим органом управління державного банку, що здійснює контроль за діяльністю правління банку з метою збереження залучених у вклади грошових коштів, забезпечення їх повернення вкладникам та захисту інтересів держави як акціонера державного банку та інші функції, визначені цим Законом. До складу наглядової ради державного банку входять члени наглядової ради банку, призначені Верховною Радою України та Президентом України. З метою представництва інтересів держави до складу наглядової ради державного банку можуть входити народні депутати України, представники органів виконавчої влади та інші особи, що відповідають вимогам, зазначеним у цій статті. Строк повноважень членів наглядової ради державного банку — п'ять років. Президент України та Верховна Рада України призначають по сім членів наглядової ради державного банку. Членом наглядової ради державного банку може бути громадянин України, який має вищу економічну або юридичну освіту, або науковий ступінь у галузі економіки, фінансів та/або права і при цьому має досвід роботи в органах законодавчої влади чи на керівних посадах центральної виконавчої влади України або в банківській установі чи досвід наукової, практичної роботи у галузі економіки, фінансів, права. Члени наглядової ради державного банку виконують свої функції без отримання будь-якої матеріальної винагороди. Наглядову раду державного банку очолює голова, який обирається наглядовою радою зі складу її членів. Внутрішні

питання організації діяльності наглядової ради державного банку та питання діловодства визначаються положенням про наглядову раду, що приймається на її засіданні. Наглядова рада не має права втручатися в оперативну діяльність державного банку.

Повноваження виконавчого органу державного банку визначаються його статутом, який затверджується Кабінетом Міністрів України. Кандидатури голови та членів виконавчого органу узгоджуються з Національним банком України відповідно до вимог Закону.

Органами управління кооперативних банків є загальні збори учасників (пайовиків), спостережна рада банку та правління банку. Органом контролю є ревізійна комісія банку.

Банк створює постійно діючий підрозділ з питань аналізу та управління ризиками, що має відповідати за встановлення лімітів щодо окремих операцій, лімітів ризиків контрагентів, країн контрагентів, структури балансу відповідно до рішень правління (ради директорів) з питань політики щодо ризикованості та прибутковості діяльності банку.

Для забезпечення додаткових заходів з метою управління ризиками банки створюють постійно діючі комітети, зокрема:

- 1) кредитний комітет, який щомісячно оцінює якість активів банку та готує пропозиції щодо формування резервів на покриття можливих збитків від їх знецінення;
- 2) комітет з питань управління активами та пасивами, який щомісячно розглядає собівартість пасивів та прибутковість активів і приймає рішення щодо політики відсоткової маржі, розглядає питання відповідності строкості активів та пасивів і надає відповідним підрозділам банку рекомендації щодо усунення розбіжностей у часі, що виникають;
- 3) тарифний комітет, який щомісячно аналізує співвідношення собівартості послуг та ринкової конкурентоспроможності діючих тарифів, відповідає за політику банку з питань операційних доходів.

Банки самостійно вирішують і створюють органи управління фінансовими ризиками з метою забезпечення сприятливих фінансових умов захисту інтересів вкладників та інших кредиторів.

Банки також створюють службу внутрішнього аудиту, яка є органом оперативного контролю спостережної ради банку.

Служба внутрішнього аудиту виконує такі функції:

- 1) наглядає за поточною діяльністю банку;
- 2) контролює дотримання законів, нормативно-правових актів Національного банку України та рішень органів управління банку;
- 3) перевіряє результати поточної фінансової діяльності банку;
- 4) аналізує інформацію та відомості про діяльність банку, професійну діяльність її працівників, випадки перевищення повноважень посадовими особами банку;
- 5) надає спостережній раді висновки та пропозиції за результатами перевірок;
- 6) інші функції, пов'язані з наглядом та контролем за діяльністю банку.

Служба внутрішнього аудиту підпорядковується спостережній раді банку та звітує перед нею, діє на підставі положення, затвердженого спостережною радою.

Ця служба має право на ознайомлення з усією документацією банку та нагляд за діяльністю будь-якого підрозділу банку. Служба внутрішнього аудиту уповноважена

вимагати письмові пояснення від окремих посадових осіб банку щодо виявлених недоліків у роботі.

Кандидатура керівника служби внутрішнього аудиту погоджується з Національним банком України.

Служба внутрішнього аудиту не несе відповідальності і не має владних повноважень щодо операцій, за якими вона здійснює аудит.

Служба внутрішнього аудиту несе відповідальність за обсяги та достовірність звітів, які подаються спостережній раді щодо питань, віднесених до її компетенції, визначених Законом.

Працівники служби внутрішнього аудиту при призначенні на посаду дають письмове зобов'язання про нерозголошення інформації щодо діяльності банку та збереження банківської таємниці відповідно до вимог законодавства.

Крім того, банківське законодавство містить додаткові вимоги щодо організаційно-функціональної структури банку в залежності від здійснюваних ним банківських операцій. Наприклад, якщо комерційний банк бажає отримати спеціальний дозвіл Національного банку України на здійснення тих чи інших додаткових банківських операцій, він повинен мати відповідні структурні підрозділи, які будуть їх здійснювати.

Поряд з обов'язковими структурними підрозділами, наявність яких у банку вимагається чинним банківським законодавством, за рішенням уповноважених органів управління банку можуть створюватися також і інші структурні підрозділи, діяльність яких сприятиме покращанню рівня банківських послуг. Зокрема, це можуть бути відділи зі зв'язків з різними сегментами громадськості тощо.

Правовий статус філій та представництв банків

Згідно з чинним банківським законодавством банки можуть створювати такі відокремлені структурні підрозділи, як філії та представництва.

Філія банку — це відокремлений структурний підрозділ банку, що не має статусу юридичної особи і здійснює банківську діяльність від імені банку. Операції філії банку відображаються на окремому балансі. Філія може самостійно брати участь у системі міжбанківських електронних розрахунків та мати окремий кореспондентський рахунок або працювати за консолідованим кореспондентським рахунком банку. Філії банку діють від імені банку на підставі положення про філію. Вони мають право здійснювати банківські та інші операції, передбачені положенням про філію на підставі дозволу, наданого банком, у межах отриманих банком банківської ліцензії та письмового дозволу, за винятком операцій, для проведення та обліку яких у філії немає належних умов (у тому числі відповідне програмне забезпечення і приміщення, спеціальне банківське обладнання, комп'ютерна техніка, комунікаційні засоби, спеціалісти відповідної кваліфікації тощо) або щодо яких філії не мають права здійснювати згідно з вимогами чинного законодавства України. Філії банків не мають права відкривати рахунки банкам та в банках, у тому числі укладати кореспондентські відносини. Керівник філії діє на підставі довіреності, виданої банком.

На відміну від філій представництва банків не мають права здійснювати банківську діяльність. Представництва діють на підставі окремого положення від імені та за рахунок банку. Банк відкриває представництвам поточні рахунки відповідно до законодавства України. Представництва банків, як правило, займаються маркетинговими дослідженнями та створенням умов для просування банківських послуг на відповідних територіях.

Крім того, з метою поліпшення обслуговування клієнтів та виконання функцій, визначених банком, банк може відкривати такі структурні одиниці, як відділення та обмінні пункти.

В залежності від розміру регулятивного капіталу банку відділення можуть відкриватися як на території тієї ж територіальної громади, де зареєстрований банк (або його філія), так і на території інших територіальних громад.

Відділення може бути підпорядковане банку або його філії. На відміну від філії відділення не мають окремого балансу. В залежності від підпорядкованості відділення операції, які ним здійснюються, відображаються або на балансі банку, або на балансі філії.

Відділення банків виконують функції та операції, передбачені положенням про відділення та на підставі дозволу, наданого компетентним органом банку на право проведення окремих операцій, у межах отриманих банком банківської ліцензії та письмового дозволу (у тому числі в межах отриманого філією, якій підпорядковується відділення, дозволу банку, погодженого Національним банком), за винятком операцій, для проведення та обліку яких у відділення немає належних умов (у тому числі відповідного програмного забезпечення і приміщення, спеціального обладнання, комп'ютерної техніки, комунікаційних засобів, спеціалістів відповідної кваліфікації тощо) або відділення не мають права здійснювати їх згідно з вимогами законодавства України.

РЕЗЮМЕ

1. Банки в Україні створюються у формі акціонерного товариства, товариства з обмеженою відповідальністю або кооперативного банку. Законодавство про господарські товариства поширюється на банки у частині, що не суперечить Закону.
2. Комерційний банк є юридичною особою, отже, на нього поширюються положення чинного цивільного законодавства щодо правового статусу юридичних осіб.